

ЈЕДАН МОГУЋИ КРАТКИ НАЦРТ ДИЈАЛЕКАТСКОГ РЕЧНИКА ПТ ГОВОРНЕ ЗОНЕ

У раду се разматра један могући нацрт јединственог речника ПТ говорне зоне. У анализи се кренуло од већ реализованих лексикографских поступака у једанаест објављених речника ове зоне. С обзиром на то, да је ово питање комплексно, у раду се наводи један могући идејни нацрт оваквог речника који би свакако ваљало даље разрадити.

Кључне речи: дијалекатски речник, дијалексема, дијалекатски подтипови, структура речничког чланка.

Увод

Овај рад настао је као израз поштовања према професору коме сам неколико година имала прилику и задовољство да будем сарадник. С обзиром на то да је професор Реметић у више наврата, некад озбиљно, некада кроз шалу говорио о једном целовитом речнику ПТ говорне зоне, који би био обавеза али и дуг лингвиста са ових простора према завичајном дијалекту, усудила сам се да за ову прилику, када је зборник радова посвећен професору Реметићу, покушам да представим један могући кратки нацрт оваквог речника. Како је задатак изузетно тежак и одговоран, надам се да професор Реметић када га буде читао и критиковао неће бити и превише строг према аутору овога текста.

Текст нацрта неког могућег речника је задатак који превазилази окви-ре и обиме једног појединачног рада и из тог разлога овај рад ће се бавити, пре свега, једним аспектом таквог могућег дијалекатског речника, тј. питањем структуре речничког чланка.

Претпоставке од којих се у раду полази биле би следеће:

1. Радње које се односе на прикупљање и селекцију грађе овом приликом неће бити предмет анализе.
2. Као модел речничке одреднице послужиће нам анализа постојећих дијалекатских речника ПТ говорне зоне, као и традиција српске дескриптивне лексикографије.
3. С обзиром на то да говоримо о ПТ дијалекатској или говорној зони, то подразумева и њену поделу на три поддијалекта у нашој

- литератури, односно подразумева: призренско-јужноморавски, сврљишко-заплањски и тимочко-лужнички дијалекатски подтип.
4. Опис лексикографске обраде односиће се на све граматичке категорије речи.
  5. Опис лексикографске обраде узеће у обзир чињеницу да је у питању посебан лексикографски поступак јер је реч о диференцијалном дескриптивном речнику дијалекта који у великој мери одступа од стандарног идиома.
  6. Овај рад нема за циљ прескрипцију или прописивање како нешто треба или се мора урадити, већ жели да помогне у могућем и наравно делимичном расветљавању овако сложене проблематике.

Диференцијални дијалекатски речник подразумева лексикографски опис лексике која одступа од стандарног идиома. Одступања могу бити двојака:

1. одступања формалног карактера јер лексикографски описивана лексема одступа на прозодијском, фонетском, морфолошком или синтакстичком плану од стандарнојезичне лексеме;
2. одступања значењског, семантичког карактера (лексема има семантику која је шира или ужа у односу на такву стандарнојезичну лексему или имамо лексему којом се именује неки референт из спољњег света, а у стандарду за исти референт немамо одговарајућу лексему и сл).

Овај двојни тип карактеристика које одступају од стандарда, додатно је закомпликован чињеницом да постоје три дијалекатске подтипа ове зоне и да разлике међу њима могу бити врло изражене.

Лема или одредничка реч

Као одредничка реч наводи се акцентована лексема са неопходним граматичким и другим неопходним ознакама која ту лексему идентификују у оквиру одређене мофролошке класе речи и у оквиру одређеног дијасистема.

Што се акцента тиче, све лексеме ПТ говора одступају од стандардне лексике јер имају акценат који не разикује опозиције по квантитету и квалитету (експираторни акценат), често се задржава старо место акцента, акценат се може наћи на ултими и пенултими.

Из ових разлога свака лексема ПТ зоне може се одредити као дијалекатска. С обзиром на чињеницу да је у питању диференцијални тип речника, мора се направити нека селекција. Предлажемо:

- да лексема увек буде акцентована;
- да се наводи у више варијанти уколико постоји разлике у оквирима три позната дијалекатска подтипа (ПЈ¹, СЗ, ТЛ);

¹ ПЈ – призренскојужноморавски; СЗ – сврљишкозапчањски; ТЛ – тимочколуужнички.

- да статус одредничке речи буде дефинисан неком другом цртом која дату лексему диференцира у односу на стандард.

Лексикографска обрада именица

Именица се наводи акцентована, у Нјд, са ознаком рода. Уколико је то потребно наводе се још неки подаци нпр: сгт, плт, ознаке стилске маркираности и сл.

Пр. **магарíшта** пл ж магарад, *Свадíла се магарíшта на туђа буњíшта* (РЛГ², 205).

Из примера се види:

- да је лексикографска дефиниција синонимског типа, тј. да је дата одговарајуће стандарднојезична лексема. Лексикографска дефиниција може бити и дескриптивног карактера и то нарочито код оних лексема које означавају реалије или појмове непознате у стандардном идиому;
- уколико је лексема полисемантична, наводе се хијерархијски устројена сва њена позната значења;
- потврда се наводи у виду синтагматског израза или у виду целе реченице;
- уколико постоје разлике у семантичкој реализацији лексеме с обзиром на подијалекат и та чињеница се нотира у речничком чланку;
- уколико је реч о лексеми страног порекла, од степена њене адаптираности зависиће како ће бити обрађена, познатије лексеме носе само квалификаторе порекла, а оне мање познате и слабије адаптиране и оригинални лик из језика даваоца;
- квалификатори стилске маркираности наводе се по потреби: арх, дем, аугм, необ.....;
- терминолошка лексика се јавља са еквивалентом из научне номенклатуре, тј. са одговарајућим латинским називом (**мáточина** ф бот. матичњак, мацина трава *Melissa officinalis* L. (РТГ³, 143).

Лексикографска обрада заменица

Заменице су синсемантичне речи које немају полисемију, синонимију и антонимију и за њихову идентификацију довољно је навести којој врсти и подврсти припадају, али у ПТ дијалекатској зони заменице карактерише неколико елемената, тј. посебности које би требало да уважи и лексикографска обрада. Наиме, заменице у ПТ дијалекту :

---

² РЛГ – Речник лесковачког говора

³ РТГ – Речник тимочког говора

1. чувају често старије облике: **тђва**⁴ пок. зам. то (РПТ⁵);
2. показују одређене иновације (обично добијене аналогijом) **њђјан, њђјна, њђјно** њен (РПГ);
3. имају велики број енклитичких облика.

Предлажемо следеће када је питању њихова лексикографска обрада:

- у речничком чланку навести врсту и подврсту заменице (именичке, придевске, показне, присвојне, односне и сл);
- навести целу заменичку парадигму када у великој мери одступа од стандарда;
- навести све енклитичке облике и одредити у ком се дијалекатском подтипу који употребљава;
- наравно, наводити увек бар једну адекватну потврду.

Лексикографска обрада придева

Придеви се наводе у леми акцентовани и са ознаком сва три рода, **мáзан, -зна, -зно** гладак (РГЈС⁶, 219). Уколико је придев непроменљив треба навести и тај податак, нпр. **максуз** непром. посебан (РЛГ, 207). Аналитичка компарација која је одлика ових говора не мора бити предмет речничког чланка јер је системска појава већ се може навести и објаснити у предговору речника.

Лексикографска обрада бројева

Бројеви су моносемантичне речи и та чињеница олакшава њихову лексикографску обраду. У постојећим дијалектским речницима ПТ говорне зоне бројеви се налазе врло често у статусу одреднице. Сматрамо да статут одреднице у једном свеобухватном речнику ПТ говора заслужују само неки бројеви и то они који по некој, пре свега, формалној карактерисацији одступају од стандарда. Навешћемо примере: **двáјес**, број, двадесет (РЛГ), **јед'н** број, један (РЛГ), **иљáдо** број, хиљада (РПГ), **дру'ћи, -а, -о** редни број, други (РПГ).

Лексикографска обрада глагола

ПТ говори немају инфинитива. Као основни облик глагола узима се 3. лице једине презенте. Уз основни облик јављају се и они облици из парадигме који су по нечему посебни (облици аориста и имперфекта на пример).

⁴ У овом примеру имамо облик заменице са партикулом. Партикуле су се често употребљавале зједно са заменицама у неким ранијим историјским периодима српског језика.

⁵ РПГ – Речник пиротског говора

⁶ РГЈС – Речник говора Јужне Србије, 1998.

Сваки глагол носи и ознаку вида. Примери: **одúрим** свр. дознам, испитам (РГЈС, 265), **мртка** несвр. мрда (РТГ, 151), **мађоше** несвр. бац чини, мађија (РТГ, 140) итд.

Ако би се наводили јој неки облици из парадигми промена код глагола, то би се односило нарочито на следеће ситуације:

- А) $-x > \emptyset$ у 1. лицу једнине и $-(x)мо$ у 1. лицу множине аориста;
- Б) $-ше$ у 3. лицу множине инперфекта;
- В) $-л / -(j)а$ у мушком роду радног глаголског придева;
- Г) одсуство 1. лица множине императива;
- Д) $-ав$ у 3. лицу множине презента (бацав, ваћав); $-еју$ (можеју); $-у$ (зовеу);
- Ђ) потенцијал има обик **би** (за сва лица) + глаголски придев радни.

Код сваког глагола би биле означене и поддијалекатске разлике.

Лексикографска обрада непроменљивих речи

Код непроменљивих речи довољно је наводити квалификатор грама-тичко-катогиријалне припадности. За групу прилога који се пореде довољно је у уводном делу навести којим морфолошким предствима се то остварује у ПТ дијалекатској зони.

Код непроменљивих речи било би пожељно наводити и подподеле унутар морфолошке класе речи. На пример, уз квалификатор реч. (речца) и податак о врсти речце, на пример, речца за истицање, речце за изражавање претпоставки, речце за одобравање, показне речце, упитне речце, речце за закључивање и сл. Примери из постојећих речника: **белки** реч. за изражавање претпоставки (РГЈС), **ене** показна речца (РТГ) и сл.

Ово кратко упутство за израду дијалекатског речника ПТ говора настало је пре свега, као синтеза лексикографске праксе која је примењивана у једанаест постојећих дијалекатских речника ове дијалекатске зоне. Затим, овај кратки преглед само је идејни нацрт који би ваљало даље разрадити.

Извори

Дијалекатски речници ПТ говорне зоне:

- Митровић 1984: Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац, 1-386.
- Марковић 1986, 1993: Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци* I - СДЗб ХХХИИ, 243-500, II – СДЗб ХХХИХ, 149-398.
- Живковић 1987: Новица Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот, 1-188.
- Динић 1988, 1990, 1992: Јакша Динић, *Речник тимочког говора*, I - СДЗб ХХХИВ, 7-355, II – СДЗб ХХХVI, 381-422, III - СДЗб ХХХVIII, 379-596.
- Форски 1997: Драгослав Манић Форски, *Лужнички речник*, Бабушница, 1-86.
- Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање, 1-491.

- Јовановић 2004: Властимир Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, СДЗб LI, 11-376.
- Жугић 2005: Радмила Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, СДЗб LIИ, 11-461.
- Јовановић 2007: Властимир Јовановић, *Додатак Речнику села Каменице код Ниша*, СДЗб LIV, 404-520.
- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, Београд, 9-921.
- Стојановић 2010: Радосав Стојановић, *Црнотравски речник*, СДЗб LVII, 11-1060-
- Златановић 2011: Момчило Златановић, *Речник говора југа Србије*, Врање, 7-559.

Литература

- Белић 1959: Александар Белић, *Предговор првом тому РСАНУ*, Институт за српскохрватски језик, Београд.
- Богдановић 1986: Недељко Богдановић, *Дијалекатски речници југоисточне Србије*, (реферат на скупу Лексикологија и лексикографија, Загреб, необјављено).
- Богдановић 1991: Недељко Богдановић, *На раскрићу дијалекатске лексикографије*, Зборник Филолошког факултета у Приштини, I, Приштина.
- Богдановић 1993-1994: Недељко Богдановић, *Означавање стилске вредности у дијалекатским речницима*, Зборник радова Филозофског факултета у Нишу, Српски језик и књижевност, бр. 4-5, Ниш.
- Вајс 1982: Нада Вајс, *О лексикографској дефиницији*, Лексикологија и лексикографија, Зборник радова, Београд – Нови Сад.
- Жугић 2000: Радмила Жугић, *Момчило Златановић, Речник говора Јужне Србије*, приказ, Лингвистичке актуелности, I/2, Београд.
- Згуста 1991: Ладислав Згуста, *Приручник лексикографије*, Свјетлост, Сарајево.
- Илић 2005: Мирјана Илић, *Лексикографски поступци у дијалекатским речницима југоисточне Србије*, Просвета, Ниш.
- Пешикан 1982: Митар Пешикан, *О селекцији речи у описним речницима*, Лексикологија и лексикографија, Зборник радова, Београд – Нови Сад.
- Пешикан 1984: Митар Пешикан, *Опита и специфична лексика у дијалекатским и историјским речницима*, Лексикологија и лексикографија, Зборник радова, Београд – Нови Сад.
- Премк Д. Г. 1980: Даринка Гортан Премк, *О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику*, НЈ XXIV/3, Београд.

Mirjana K. Ilić

A POSSIBLE OUTLINE OF A DIALECT DICTIONARY OF THE PT AREA

The paper discusses a possible outline for a dialect dictionary of the PT speech area. The analysis starts from the already accomplished lexicographic tasks in eleven published dictionaries of this speech area. Regarding the complexity of this issue, the paper offers a proposition for a possible outline of such a dictionary, which is worth further elaboration.

Key words: dialect dictionary, dialecteme, dialect subtypes, structure of a dictionary entry.

